

22/2013

”Siellä missä miehiä tehdään” – Mika Waltarin nuoruuden tuotanto ja sen vastaanotto sukupuolten rakentamisen paikkoina

Arvio teoksesta Järvelä, Juha: *Waltari ja sukupuolten maailmat*. Helsinki: Avain. 2013. 265 s.

Jaana Torninoja-Latola

Juha Järvelän teos perustuu hänen Suomen historian oppiaineeseen tekemäänsä väitöskirjaan *Kaksi maailmaa? Sukupuoli Mika Waltarin kirjailijakuvassa, teksteissä ja niiden vastaanotossa 1925–1939*, joka tarkastettiin Jyväskylän yliopistossa kesäkuussa 2013. Se, että Järvelästä tuli nimenomaan kirjailija Mika Waltarin (1908–1979) tutkija liittyy hänen omiin nuoruuden kokemuksiinsa Waltarin historiallisten romaanien parissa, jotka tempaisivat hänet mukaansa ja ohjasivat mielenkiinnon historiaan. Tästä teoksesta Waltarin tunnetuimmat historialliset romaanit kuitenkin puuttuvat, sillä Järvelä on rajannut tarkastelukohteekseen Waltarin ennen talvisotaa syntyneen nuoruuden tuotannon, joka sekin on erittäin laaja. Käsitteiden siitä saa kun vilkaisee teoksen liitteenä olevaa Waltarin julkaistujen tekstien luetteloa, joka käsittää 12 sivua.

Waltari on varmasti yksi Suomen tunnetuimpia ja tutkituimpia kirjailijoita, ja hän on myös itse osallistunut aktiivisesti oman julkisen kuvansa muokkaamiseen. Järvelä ei pyri tuottamaan Waltarista elämäkerrallista kuvaa eikä kytkemään Waltarin teoksia tämän elämään tai persoonaan vaan hänen päätarkastelukulmansa on se, miten sukupuolta rakennettiin Waltarin varhaisimmissa teksteissä ja niiden vastaanotosta kertovissa teksteissä, lähinnä lehtiartikkeluissa. Hänen tärkein tutkimuksellinen käsitteensä on maskuliinisuus, jonka avulla hän tutkii aikakaudessa käytyä keskustelua ”miehisyydestä” ja ”miehistymisestä” sekä sitä, mitä ja millaisia merkityksiä näihin liitettiin. Tämän ”miehistymisen” Järvelä tulkitsee koskeneen myös sitä julkista kuvaa, joka Waltarista kirjailijana muotoutui. Kirjailijauran alussa kriitikot luonnehtivat Waltaria nuoren sukupolven edustajaksi, mutta 1930-luvulla syntyneiden teosten myötä hänen katsottiin ”aikuistuneen” kirjailijana ja lunastaneen näin paikkansa kirjallisuuden kentän täysiarvoisena jäsenenä. Järvelä luonnehtii

tutkimustaan sukupuolihistorian alaan kuuluvaksi, mutta itse näkisin siinä myös merkittäviä kulttuurihistoriaan ja kirjallisuushistoriaan, erityisesti vastaanottotutkimukseen, liittyviä yhtymäkohtia. Ja vaikka Järvelä tietoisesti pyrkii pois elämäkerrallisesta lähestymistavasta, ei hän tätäkään puolta voi kokonaan välttää. Osaltaan hänen tutkimuksensa linkittyy Waltarin elämän tapahtumiin ja tämän ajatteluun sekä niissä tapahtuneisiin muutoksiin – siis juuri niihin elementteihin, jotka ovat keskeisiä elämäkerrallisessa tutkimuksessa.

Tutkimuksen aineistona ovat kaikki Waltarin vuosina 1925–1939 julkaisemat tekstit ja niihin liittyvät arvostelut. Kyse on siis valtavasta tekstimassasta, jonka Järvelä tutkimustaan tehdessä on käynyt läpi. Jossain vaiheessa mietin, olisiko ollut mahdollista päästä samanlaiseen tulokseen vähän keskitetyimmällä aineistolla, johon olisi valittu edustajia erilaisten poliittisten ja kulttuuristen intressipiirien edustajista. Kaikki kunnia Järvelälle, että hän on saanut aineistonsa kuitenkin melko luettavaan ja sujuvaan muotoon, vaikka tämä lukija aika ajoin tuskastui eri nimien ja lehtien kirjoon sekä siitä johtuvaan tiedon pirstaleisuuteen.

Järvelän käsittelytapa on kronologinen ja teos jakautuu käsittelyn osalta kolmeen aikajaksoon: 1925–1931, 1932–1936 ja 1937–1939. Tematiikan niin vaatiessa Järvelä ylittää ajallisia rajojaan ja tuo samaa tematiikkaa käsittelevät tekstit yhteisen pää- tai alaluvun alle. Jokaisen pääluvun alussa on alaluku, jossa Järvelä luo katsauksen siihen, miten Waltarin kirjailijakuva kehittyy teosten ja niiden saaman vastaanoton myötä. Jossain määrin koin kronologisen jaon keinotekoiseksi ja paremmin olisi ehkä toiminut selkeä temaattinen ryhmittely.

Vaikka Järvelän kiinnostuksen kohteena on koko Waltarin tuotanto käsiteltävältä ajalta, on tekstistä poimittavissa kuitenkin merkittävimpinä muutamia nuoren Waltarin tunnetuimpia teoksia *Suuresta illusionista* (1928) Helsinki-trilogian (*Mies ja haave* 1933, *Sielu ja liekki* 1934 sekä *Palava nuoruus* 1935) kautta romaaniin *Vieras mies tuli taloon* (1937). Tärkeitä ovat myös *Appelsiininsiemen* (1931) ja näytelmä *Kuriton sukupolvi* (1937) ja sokerina pohjalla tietenkin elokuvista tutun Komisario Palmun lähtökohta: salapoliisiromaani *Kuka murhasi rouva Skrofin?* (1939).

Tuotannon laajuus sekä määrällisesti että laadullisesti vaikutti siihen, että Waltarin kirjailijakuvassa korostuivat aikalaisarvostelijoiden silmissä sekä viihteellisyys että kaupallisuus. Järvelän mukaan yksi syy tähän oli Waltarin suuri suosio erityisesti nuorten naisten keskuudessa, jotka puolestaan nähtiin tärkeimpänä massa- ja viihdekulttuurin kuluttajaryhmänä. Toisaalta viihteellisuuden ja vakavasti otettavan kirjallisuuden raja oli vielä 1930-luvulla häilyvä. Riippui paljon arvostelijasta ja kulloisestakin arvosteltavasta teoksesta, missä kontekstissa kukin Waltarin tuotannon milloinkin näki. Viihteellisuuden korostumista on mielenkiintoista verrata siihen, että nykypäivänä Waltari koetaan kovin vakavasti otettavana kirjailijana, jonka teosten tunteminen on merkki sivistyneisyydestä ja suuresta lukeneisuudesta. Jossain määrin tämän nykypäivän näkemys on yhdistettävissä Waltarin sodanjälkeiseen tuotantoon, suuriin historiallisiin romaaneihin, alkaen vuonna 1944 ilmestyneestä *Sinuhe egyptiläisestä*, jota luettiin kauas menneisyyteen etäännytettyinä allegoriana päättyneestä sota-ajasta.

Järvelän kirjan keskeisin näkökulma liittyy sukupuolen rakentumiseen Waltarin teksteissä. Järvelä tarkastelee, miten Waltarin tekstit toisaalta heijastelevat ajankohdan vallitsevaa sukupuolijärjestystä ja toisaalta ovat mukana luomassa uutta näkemystä naisten ja miesten keskinäisestä suhteesta ja heidän asemastaan ja paikastaan yhteiskunnallisella ja kulttuurisella kentällä. Samalla Järvelä luo mielenkiintoista ajankuvaa, jossa näkyvät modernin ajan eri puolet ja siinä vaikuttavat erilaiset arvot ja normit sekä yksilön että yhteiskunnan kannalta katsottuna. Keskeiseksi Järvelän tarkastelussa nousee myös sukupolvikokemus ja eri sukupolvien kokemusten erot. Waltari nähtiin nimenomaan nuorison kuvaajana, oman sukupolvensa tulkkina ja asiantuntijana, ja tästä asemasta arvioitiin myös hänen tuotantoaan. Teoksesta ja arvostelijasta riippuen Waltarin tuottamaan kuvaan nuorisosta suhtauduttiin joko arvostaen tai tuomiten. Tässä tulee laajemminkin ilmi se, miten lehtien kirjallisuusarvostelijat arvottivat teoksia useimmiten suhteessa olemassa olevaan aikaan ja todellisuuteen sekä omaan ideologiseen viiteryhmäänsä kuin kirjalliseen perinteeseen.

Kirjallisuuden politisoituminen sotien välisessä Suomessa ja samalla Waltarin asema tällä politisoituneella kentällä tulee Järvelän teoksessa verraten hyvin esiin niiltä osin kuin asia liittyy Waltariin. Esimerkiksi verrattuna Panu Rajalan Waltarista kirjoittamaan elämäkertaan *Unio Mystica* (2008) Järvelän ote on huomattavasti analyttisempi. Siinä missä Rajala yrittää jossain määrin vähätellä Waltarin asemaa poliittisesti kantaaottavana kirjailijana, paikantaa Järvelä Waltarin selkeämmin tähän maailmaan. Erityisesti vasemmiston lehdissä Waltari nähtiin 1930-luvulta alkaen yhä enemmän porvarillisen, valkoisen Suomen kirjailijana. Tämän kuvan syntymiseen olivat vaikuttamassa ensinnäkin myönteisesti armeijaa kuvaava teos *Siellä missä miehiä tehdään* (1931), joka nähtiin vastavetona Pentti Haanpään rujan realistiselle *Kentälle ja kasarmille* (1928). Haanpää joutui kirjansa vuoksi vuosikausiksi porvarillisten kustantamojen mustalle listalle. Toiseksi tähän vaikutti Saksan kansallissosialistien kulttiteoksiin kuuluneen Hans Heinz Ewersin teoksen *Horst Wessel, eräs saksalainen kohtalo* (1933) suomentaminen, jonka esimerkiksi *Suomen Sosialidemokraattiin* kirjoittanut Sylvi-Kyllikki Kilpi tuomitsi itselleen totunaiseen tyyliin, suorin sanoin ja kaunistelematta, natsipropagandaksi. Kolmantena Järvelä nostaa esiin Waltarin kirjoituksen *Tyhjiä tynnyreitä eli kolinaa kirjailijan pääkopassa*, joka julkaistiin *Suomalaisessa Suomessa* vuonna 1933. Siinä esitetyt näkemykset käännöskirjallisuuden tarpeettomuudesta ja jopa haitallisuudesta saivat erityisesti vasemmiston arvostelemaan Waltarin näkemyksiä. Se, oliko kirjoitus tarkoitettu ironiaksi, kuten Rajala ja häntä tässä asiassa seuraileva Järvelä arvelevat, on merkityksetöntä, jos sitä ei omassa ajallisessa kontekstissaan ironiana luettu.

”Tyhjat tynnyrit” olivat alkusoittoa niille Waltarin ajatuksille, jotka saivat muutamia vuosia myöhemmin aikaan suurena kirjallisuustaisteluna tunnetun polemiikin. Sen alkutahtina oli Waltarin vastine Lauri Viljasen *Helsingin Sanomissa* ilmestyneeseen arvosteluun *Palavasta nuoruudesta*. Vastineessaan Waltari toi esiin näkemyksensä, että työläiskirjailijat saivat arvostelijoiden taholta järjestään suopeamman kritiikin kuin sivistyneistötaustaiset. Varsinaisiin ilmiliekkeihin taistelu roihahti Waltarin vuonna 1936 *Uudessa Suomessa* julkaistusta artikkelista *Kirjallisuutemme tienhaarassa*. Waltarin mukaan suomalaisesta kirjallisuudesta oli tullut osa poliittista taistelutannerta. Suurimpia syyllisiä tähän kehitykseen olivat vasemmiston

vasemmalla laidalla toimivat kulttuuri- ja kirjallisuuslehdet, jotka omalla toiminnallaan vetivät rintamaan myös maltillisempia sosiaalidemokraattisia samoin kuin kulttuuriliberaalien lehtiä. Kirjallisuuden politisoitumisesta joutuivat Waltarin mukaan kärsimään erityisesti porvarilliset kirjailijat, jotka ajettiin nurkkaan sekä henkisesti että taloudellisesti. Asettamalla näin vastakkain porvarilliset ja työväenluokkaan kuuluvat kirjailijat Waltari itse politisoi kirjallisuuden vahvasti, vaikka hän oli aiemmin yrittänyt voimakkaasti luoda kuvaa itsestään puolueettomana kirjailijana. Järvelä tuo teoksessaan selkeästi esiin, miten 1930-luvun voimakkaasti politisoituneessa ilmapiirissä kirjailijan oli vaikea olla täysin puolueeton, ja Waltari voimakkailla kannanotoillaan ei ainakaan tätä ollut.

Järvelän teos on kaiken kaikkiaan mielenkiintoinen katsaus aikakauden kirjalliseen keskusteluun, jota luonnehtivat voimakkaat aatteelliset ja poliittiset intohimot. Se on myös mielenkiintoinen lisä kirjalliseksi ikoniksi myöhemmin muotoutuneen Waltarin teosten analysointiin ja etenkin tämän nuoruuden tuotannon tunnetuksi tekemiseen. Kirjallisena teoksena se olisi kuitenkin kaivannut paneutuvampaa toimittamista sekä kielen että sisällön puolesta. Lukemista haittasi jonkinasteinen toisteisuus sekä monet toimitukselliset huolimattomuudet. Lieneekö kiireisellä aikataululla ollut osuutta siihen, että tekstin hiomiseen ei ollut jäänyt tarpeeksi aikaa.

Kirjoittaja on jatko-opiskelija Turun yliopiston Suomen historian oppiaineessa.